

SYNDESMOS

Антоній БЛУМ

ДУХОВНІ МАНДРИ. ВАРТИМЕЙ

І приходять вони в Срихон. А коли з Срихону виходив Він разом із Своїми учнями й з безліччю люду, сидів і просив при дорозі сліпий Вартимей, син Тимеїв. І, прочувши, що то Ісус Назорянин, почав кликати та говорити: “Сину Давидів, Ісусе, – змилуйся наді мною!” І сварились на нього багато хто, щоб мовчав, а він іще більше кричав: “Сину Давидів, – зми луйся наді мною!” І спинився Ісус, та й сказав: “Покличте його!” І кличуть сліпого та й кажуть йому: “Будь бадьорий, устань, – Він кличе тебе”. А той скинув плаща свого, і скочив із місця, – і прибіг до Ісуса. А Ісус відповів і сказав йому: “Що ти хочеш, щоб зробив Я тобі?” Сліпий же йому відказав: “Учителю, – нехай я прозрю!” Ісус же до нього промовив: “Іди, – твоя віра спасла тебе!” І той зараз прозрів, і пішов за Ісусом дорогою.

(Мк.10,46–52)

Гадаю, одна з причин, що заважає нам бути собою і відшукати власний шлях, полягає в нашому неусвідомленні того, наскільки ми сліпі! Якби лише ми знали про свою сліпоту, як палко ми шукали би прозріння! Ми шукали б його від людей, від лікарів, від священників, від цілителів, як шукав його, ймовірно, Вартимей. А потім, позбувшись надії “на князі, на сини людські”, в яких немає спасіння, ми, можливо, звернулись би до Бога. Але трагедія в тому, що ми не усвідомлюємо своєї сліпоти: надто багато чого перед нашими очима застить нам невидиме, до якого ми незрячі. Ми живемо в світі речей, що вимагають уваги й усіма засобами стверджують себе: вони не потребують нашого ствердження – вони тут. Невидиме не стверджує себе – ми маємо його знайти і відкрити для себе. Зовнішній світ настійливо вимагає нашої уваги; Бог звертається до нас несміливо. Пам’ятаю, як один старий монах казав мені: “Дух Святий – наче великий боязкий птах, що присів неподалік. Коли бачиш Його наближення, не рухайся, не злякай Його, дай

Йому підійти до тебе”. Згадаймо зішестя Духа Святого у вигляді голуба. Образ птаха, що злітає, лякливого, і в той же час ладного віддатись до рук, взятий із Святого Письма і сповнений значення. Щоправда, один японець якось сказав мені: “В християнській релігії мені, здається, зрозуміла роль Отця і Сина, але я ніяк не вхоплю значення Вельмишановного Птаха”.

Лишаючись у сфері символічних зображень сором’язливого серця, яке віддається безроздільно, але ніколи не продається, згадаймо “Маленького принца” Антуана де Сент-Екзюпері. Лисеня пояснює Маленькому принцеві, як приручити його: треба бути дуже терплячим, сісти трішки здалека, тихесенько видивлятися краєм ока і нічого не казати – слова лише призводять до непорозумінь. І кожного дня сідати трошечки ближче – і так вони стануть друзями. Уявіть замість лисеня Бога, і ви вхопите, що таке цнотлива похливість, сором’язливість, яка пропонує себе, та не продається. Бог не приймає поверхнево-ввічливих стосунків і не нав’язує Своєї присутності. Він її пропонує, але прийняти її можна лише так і саме так: два сором’язливих серця, сповнених любові, обережно і несміливо шукають одне одного із глибокою взаємною повагою, бо обидва визнають святість і незбагненну красу взаємної любові.

Зовнішній світ стверджує себе. Внутрішній світ можливо відчутти, але він не намагається привернути до себе увагу. Слід просуватись чуйно та обережно. Внутрішній світ слід спостерігати, як спостерігають птахів. Задля цього обирають місце в лісі або в полі, де тиша сповнена життя; спостерігач теж завмер непорушно, але уважно й чуло. Такий стан нашорошеності, який дозволяє нам вхоплювати те, що інакше вислизнуло б від уваги, можна передати словами дитячого вірша:

Жила-була у лісі премудра сова,
Щедра була на зір та скнара на слова;
Шкодюючи слова, все слухала і знала.
Як добре б, щоб для нас зразком сова ця стала!

Засліплені світом речей, ми забуваємо, що він дрібний, позбавлений тієї глибини, якою наділено людину. Людина і мізерна, і велика. В масштабах всесвіту, що невпинно розширюється, – безкінечно великого і безкінечно малого, – ми відчуваємо себе нікчемною й крихкою порошинкою; але варто

АНТОНІЙ
звернутись всередину себе, і ми відкриємо, що цілої неохопності не вистачить, аби сповнити нас до краю. Весь тварний світ, наче піщинка, пропадає в глибинах нашої сутності: ми надто неохопні, аби йому наповнити нас, переповнити нас. На це здатний лише Бог, який створив нас для Себе, в Свою міру. За словами Ангеліуса Сілезіуса, “Я такий само великий, як Бог; Бог такий само малий, як я.”

Світ речей непрозорий, йому притаманні щільність, вага і об’єм, але не притаманна глибина. Нам приступна серцевина будь-яких речей, але коли ми сягнули її глибин – це кінцева точка, через неї не лежить шлях до безкінечності: центр кулі являє її глибинну серцевину, але намагаючись пройти крізь, ми повернемося на поверхню з іншого боку. Святе Письмо каже про *глибину* серця людини. Це не така глибина, яку можна вимірити; незмірність складає саму її природу, вона перевершує усілякі межі. Ця глибина укорінена в незмірності самого Бога. Лише коли ми зрозуміли різницю між присутністю, яка нав’язує себе, і присутністю, яку доводиться шукати, бо ми відчули її в своєму серці, лише коли ми зрозуміли різницю поміж важкою, непрозорою щільністю навколишнього світу, і глибиною людини, яку може сповнити сам-один Бог – і я сказав би: глибиною всієї тварі, закликаної бути вмістилищем Божої присутності, коли, після завершення всього, Бог буде в усьому, - лише тоді можемо розпочинати пошук, в усвідомленні нашої сліпоти, нашої осліпленості видимим, що заважає нам досягнути невидиме.

Бути сліпим щодо невидимого, сприймати лише відчутний світ означає бути позбавленим повноти знання, досвідного знання істинної реальності: того, що світ – у Бозі і Бог – в серцевині світу. Сліпий Вартимей болоче усвідомлював це, бо через його фізичну сліпоту видимий світ був йому неприступний. Він міг заволати до Господа із глибин відчаю, з усією силою відчайдушної надії, що її він відчув, коли спасіння проходило повз нього, бо почував себе відкинутим. Ми надто часто нездатні заволати до Бога подібним чином, бо не усвідомлюємо, наскільки застить нам наша сліпота неприступне істинне бачення – бачення, яке могло би надати абсолютну реальність самому видимому світові. Якби ж то ми вміли стати сліпими до видимого, аби побачити за ним глибину, побачити в нас самих і навколо нас – невидиме, що пронизує усі усюди!

Сліпота буває різна. У святих – не у нас! – вона може бути наслідком бачення надто яскравого світла. Святий Симеон Новий Богослов роз'яснює про Божественний Морок, що це надлишок світла, такого сліпучого, що той, хто одного разу побачив його, втрачає зір. Буває сліпота, коли дивляться і не бачать. Толстой у “Війні та світі” змальовує, як П'єр Безухов вдивляється у величезні гарні очі Елен і бачить в них лише самого себе, без жодних вад, яким вона (недолуга) його бачила. Він поглянув у її очі й побачив тільки себе – зовсім промайнувши її! Із нами теж буває таке, навіть у світі речей; наприклад, залежно від того, куди ми спрямовуємо погляд, дивлячись у вікно, ми можемо побачити або власне відображення, або віконне скло, або вид з окна. Ми можемо дивитись байдуже, як перехожі дивились на Вартимея. Можемо дивитись пожадливими очима діккенсівського ненажери, який при вигляді корів на пасовиську думає одне: “Ходяча яловичина!” Можемо бачити очима, що ненавидять, і тоді ми стаємо моторошно проникливі, але бісівською проникливістю: бачимо лише зло, перетворюємо все на відразливу карикатуру. Ми можемо бачити і очима, що люблять, чистим серцем, здатним прозріти Бога і образ Його в людях; навіть у тих, в кому потьмянів Його образ, можемо, крізь зовнішні нашарування, всупереч позірній очевидності, бачити істинну, сокровенну сутність людини. Як каже лисеня Маленькому принцеві: “Насправді можна бачити лише серцем, головного не бачать очі”.

Ми маємо визнати, що не усвідомлюємо всієї глибини речей, їх неохопності, покликання всього світу до вічності; що лиш завдяки впевненості в існуванні внутрішнього світу, маленькій впевненості, народженій деяким зародковим досвідом, інколи ми буваємо здатні ухопити це. Тільки через віру ми можемо укріпитися в упевненості, що невидиме реально існує поряд із нами і варте того, аби шукати його за видимим, проходячи крізь видиме до самої його серцевини. Цей акт віри значить, що ми приймаємо свідцтво тих, кому доступний невидимий світ, хай навіть приймаємо за робочу гіпотезу, хоча б тимчасову, але яка дозволить нам шукати далі. Поза цим нічого не зробиш: неможна вирушити на пошуки невидимого, якщо а priori ми переконані, що його не існує. Ми можемо прийняти свідцтво людей, і не одного-двох, а мільйонів християн, і не-християн теж, котрі протягом історії на досвіді пізнали невидиме і засвідчили

АНТОНІЙ

його реальність.

Потім, вважаю, нам слід розширити поле зору і загальне уявлення про життя. Мені здається, ми іще сьогодні перебуваємо в омані, ніби все ірраціональне неодмінно сумнівне. А поряд із тим психологи відкрили нам цілий світ ірраціонального, що має вирішальне значення для внутрішнього життя людини. Під словом “іраціональне” я не маю на увазі “нерозумне”. Існує, наприклад, сила силенна відтінків людської любові: дружба, родинні почуття, кохання, що виділяє із безлічи людей того єдиного, хто нам дорожчий від усіх, завдяки кому цілий світ раптом перетворюється для нас. Один з грецьких отців каже: “Доки юнак не зустріне і не полюбить ту, котра стане йому нареченою, його оточують чоловіки й жінки; лишень знайде він своє кохання, для нього існує **вона**, а всі решта - просто люди”. Подібне переживання, таке яскраве, складне і всезагальне, належить до ірраціонального, в тому сенсі, що його неможна утворити розумовим шляхом: любов не є результатом оцінювання всіх “за” і “проти”. Це безпосереднє переживання, безсумнівність, із якою ми стикаємось, надто глибока, аби змалювати її розумовими категоріями. Те саме стосується досвіду переживання краси, чи в музиці, чи в зображальному мистецтві, сприйнятої за допомогою слуху або зору. Не сума доводів змушує нас захоплюватись витвором мистецтва. Якщо ми хочемо поділитись із кимось власним переживанням краси витвору музики, скульптури, архітектури чи живопису, ми запросимо його словами Христа, що Він промовив, звертаючись до перших учнів: “Ідіть і побачите”. Адже ми не станемо казати:” Спочатку я поясню тобі, наскільки це прекрасно, а коли ти засвоїш мої слова, тоді можеш піти глянути сам.”

В цьому зародковому досвіді любові і краси ми раптово опиняємось віч-на-віч із кимось або чимось, чого, можливо, не сприймали впродовж років, і навіть не помічали; аж ось за якоїсь невідомої причини ми бачимо те, повз чого проходили раніш. Юнак та дівчина можуть належати до якоего кола людей; і раптом в котрийсь день вони бачать одне одного. Щось відбувається, ніби сонячне проміння осяває кольоровий вітраж у вікні. Доки немає сонця, скло виглядає перехрещенням темних ліній на сіруватому тлі. І раптом воно, осяяне, набуває краси, змісту, сенсу. Зараз видно, що це вітраж. Сонячне проміння нетривке, воно може згаснути за мить або наприкінці дня, але той, хто

побачив вікно освітленим, вже знає, що це не сіра пляма, а невидимий кольоровий вітраж. Упевненість, дужча від очевидності – це ми і називаємо вірою. Я знаю, що краса, бачена мною, – є, хоча й здається, ніби вона згасла.

Якщо хоч одного разу я бачив це вікно, його можна розглядати з двох точок зору. Те, що ми відкрили завдяки вікну, має амбівалентний характер: одкровення про вікно дається сонячним промінням, що освітло його, але й саме вікно уможливує одкровення проміння, невидимого досі. Двоє людей зустрічаються і бачать одне одного ніби осяяними зсередини, в світлі Божої благодаті взаємно відкривають одне одного у всій своїй істинній славі, якими бачить їх Бог. Згодом, коли сляво померхне, вони зможуть зберегти у собі певність в побаченому і пам'ятати: це видіння було дане лише завдяки тому, що Бог освітлив їх глибини і явив їх. Але частіше, побачивши когось у величі цієї слави, ми забуваємо про видіння, дароване нам потойбічним світом, і нерозважно уважаєм, ніби вся краса належить самій людині. Вітраж перетворюється на ідола, одкровення – на непрозору стіну, за якою нічого не видно. Як може швидкоплинне це видіння трансформуватись згодом в ідолоуклінство під назвою пристрасного кохання – добре відомо; змалюваннями цього сповнено світову романтичну літературу.

Поки ми не зрозуміємо, що маємо зберегти дароване нам видіння у всьому багатстві взаємо-відношення і взаємо-зв'язку, поки ми творимо ідолів з усього, що відкриває нам Бог у красі людини і в красі мистецтва, доти можливість одкровення лишатиметься для нас зайвим приводом засліпнути, бо ми підмінюємо свою кохану ідолом або, побачивши дерево на небесному тлі в усій його дивній, не сприйнятій досі красі, починаємо вклонитись дереву, -замість охопити повноту речей і подій, завдяки яким відкрилось нам те, що вислизало з погляду раніше. Чинячи так, ми ніколи не досягнемо нового виміру навіть у найпростішому, найприроднішому плані людини, ми все іще житимемо у двох вимірах часу і простору. Ми маємо прийняти досвід любові якнайповніше, берегти і відкривати красу речей і людей. І тоді, відкривши в цьому плані вимір, який перевершує розум, вимір, який можливо досліджувати, але неможливо вигадати, ми значно наблизимось до можливості одкровення про Бога.

АНТОНІЙ

Тієї миті, коли ми усвідомили, що ми сліпі, а отже перебуваємо поза Царства, ми можемо зайняти щодо Царства і Бога реальну позицію – а не ту вигадану, в яку весь час ставимо себе, коли, перебуваючи зовні, уявляємо себе в райських оселях і намагаємось зігрітись біля вогнища, що палає за зачиненими дверима. Час від часу ми спромагаємось торкнутись життя, досі недосяжного для нас, і ми уявляємо, ніби крихітна іскорка, що зайнялася в нас, це і є все Царство Боже. Але це ще не Царство, це лише реальна запорука вічного життя, обіцяння, заклик, заронені в нас, аби ми не втрачали надію, опинившись там, звідки Євангелія велить нам розпочинати: перед все ще зачиненими для нас дверима, що в них ми стукаємо невтомно, доки вони не відкриються. Ми маємо стояти перед ще неосягнутою таємницею, волаючи до Бога, усіма силами шукаючи шлях, поки він не розгорнеться перед нами прямою стежиною до неба; маємо стояти в непохитній певності, що настане мить, коли Бог виконає наше прохання. Я навмисно не кажу “почує”, бо нас завжди почуто, хоч і не подаровано відчутною відповіддю. Бог не глухий до наших молитов, але самі ми не завжди взмозі зрозуміти Боже мовчання у відповідь на наш клик. Якби ми усвідомили, що перебуваємо перед закритими дверима, ми могли би вимірити і нашу людську самотність, і те, наскільки ми ще далекі від радощів, до яких нас закликано, до повноти, яку Бог пропонує нам. І водночас ми могли б оцінити – і це важливо – які ми багаті, незважаючи на безмежні наші злидні. Ми так мало знаємо про область Божественну, так мало живемо в Бозі, а проте, яке багатство дається нам в цій лелітці Присутності, пізнання, причастя, що сяє нам у пільмі наших власних надр! Якщо темрява така багата на світло, якщо відсутність така багата і насичена, якщо найперші світанки життя – така повнота, то з якою надією, з якою новонародженою радістю можемо ми перед-стояти цим зачиненим дверям у щасливій свідомості того, що колись вони відкриються, і ми пізнаємо такий надлишок життя, якого поки що нездатні вмістити.

Не слід завжди шукати відчутної присутності Бога; не слід сподіватись на те, що в кожний момент Бог явним чином відкриється нам. Євангелія дає нам цілу низку прикладів того, які далекі ми від розуміння святості й величі Божої, як недостатньо дивуємось ми Богові. Нам здається природним

добиватися Його присутності, тоді як насправді нам слід із лячною надією на неможливе молити Бога переобразити і повернути нас, перше ніж ми зможемо сподіватися предстати перед Ним у благоговійному трепеті, бо кожна зустріч із Богом тією чи іншою мірою вже є Страшний Суд: зустріч лицем до лица із Живим Богом – подія найважливіша, вирішальна. Зустріч із Богом – завжди “криза”, а грецькою слово “кризис” значить “суд”. Ми можемо, поставши перед Богом, виявитись або засудженими, або виправданими, відповідно до того, що несемо в своєму серці, про що свідчить наше життя. Ось чому старозаповітні пророки (можна навести не один приклад) скрушно вигукували: “Горе мені! Я бачив Бога – я маю померти...” Це більше, ніж здатна винести душа людини, якщо лиш душу людську, людину не було прищеплено до життя Самого Бога у Христі.

Нерозважно шукати передчасної зустрічи. Тому все вчення Православної Церкви про молитву і про поведінку в житті попереджує: “Не шукайте жодного містичного досвіду; в святотливому вклонінні просіть Бога, із усією доступною вам увагою й вірою, із усією силою надії та спрямованості, аби Він змінив вас, зробив такими, аби “коли-небудь” ви могли зустрітись із Ним”. Це вчення глибоко укорінене в Євангелії: згадайте дивовижний улов риби. Петро прийняв Христа в човен, Христос навчав юрми народу в його присутності, і все ж Петро не осягнув величі Ісуса. Господь увеліває учням відплисти на глибину й закинути сіті. Петро відповідає: *Цілу ніч ми працювали, і не вловили нічого, – та за словом Твоїм укину невід...* Він закидає невід і не може його витягнути! Він звертається по допомогу до рибалок в друому човні, і лиш тоді усвідомлює, і те не остаточно, аж поки Сам Бог не відкриє йому, що Христос – Син Бога Живого, що він перебуває в присутності чогось, точніше, Когось, Хто вище від його, Петра, розуміння. Його охоплює благоговійний жах, він припадає до ног Ісуса й вигукує: *Господи, – вийди від мене, бо я грішна людина!..* Цієї миті він інтуїтивно відчув велич Того, Хто перебував серед них, і, знаючи, який сам він, попрохав Його віддалитись.

Чи часто трапляється нам в мить заглибленої молитви, в мить, коли ми “чуємо” Бога, Його святість, Його велич, сказати Йому: “Вийди од мене, Господи, я негідний близькості, яку являєш Ти”? Чи не намагаємось ми частіше примусити Бога до

АНТОНІЙ

близькості, якої Він не шукав, нав'язати себе Йому, силою ломимось у двері, які Він прагне тримати зачиненими? *Я прийду й уздоровлю його*, – каже Ісус. *Ні*, – відповідає сотник, – *не турбуйся, о Господи* (адже і я підвладна людина, але, як наказую слугі, він виконує мою волю), *та промов тільки слово*, – *і раб мій одужає*. Хіба таке наше відношення? Хіба настільки ми чуйні до Бога, що не хочемо примушувати Його прийти? Досить одного слова, більше не треба. Чи стверджуємо ми Його державну свободу, чи вклоняємось святотливо Його величі? Чи знаємо із внутрішнього переконання, що Його слово – життя для тих, до кого воно звернене? Якби лиш ми усвідомлювали, що через свою сліпоту лишаємось поза Царства, поза Присутності, ми змогли б стукати в двері, шукати шлях, волати до Господа, а не вимагати: “Відкрий зараз же, я втомився чекати, явивсь одразу переді мною, я надто довго чекав на Тебе!” Адже саме так ми постійно і чинимо. За добу ми ледве викроюємо півгодини, аби приділити їх Господові, а ще дивуємось, що тієї миті, як промовляємо: *В ім'я Отця і Сина і Святого Духа* – нам одразу не розкривається вся велич Святої Трійці!

Надзвичайно важливо нам зрозуміти, як далеко ми від Царства, і поряд із тим, як щедро вже зараз обдаровано нас Його присутністю завдяки світлу, прихованому в нашій пітьмі. Самі лише приховані в нас можливості – це вже натхнення, вже шлях, вже надія. Нам зовсім не варто поспішати, але дуже важливо бути послідовно реальними, зайняти щодо Бога і навколишнього світу правильну, саме власну позицію, з середини якої Бог може діяти. Бо Він не може діяти в нереальній ситуації, куди ми постійно втрапляємо, піддаючись за словом подвижників пустині, уяві, фантазії, бажанням та духовній пожадливості.

І тоді для нас розв'яжеться одна проблема; і той бік молитви, що складає муку нашого життя, перетвориться на акт творчості, сповнений смисла: ми почнемо молитись із почуттям богозалишеності, що ми так рідко робимо від щирого серця! Як нарікаємо ми на цю залишеність, але як не вміємо користуватись нею, аби стати реальнішими і сказати: “Я сліпий, я стою біля дверей, на холоді, в темряві, не тому, що я *в темряві зовнішній*, відкинений Божим судом, а подібно до миті, змальованій на початку Книги Буття, коли Бог створював усе, виводячи світло із темряви; і те, що я називав світлом учора, сьогодні всього лише сутінки”. Ми зможемо молитись в стані богозалишеності, знаючи, що Бог тут,

але я сліпий, нечутливий, і лише дією Свого безмежного милосердя Він не являється мені, покищо я не здатний знести Його появу.

Якщо вдивимось вглиб темних лабіринтів нашого серця, нашої свідомості, нашого минулого і теперішнього, наших прагнень на майбутнє, чи зможемо сказати, що готові до зустрічі із Богом? Чи насмілимось жадати її? Так, але лише в приємний Богові час, коли Сам Він дарує її; добиватись же її силою, примушувати Бога до такої зустрічі – ні! Це перевершує те, що ми можемо знести. Але чи ж не так ми вчиняємо, засліплені видимим, незрячі перед Невидимим, не сповнені жаху перед Його величчю, позбавлені здивування, благоговійного трепету, того бачення, яке дається лише вірою, смиренного відчуття дотику до *краю ризи Христової*?...Якби лиш ми змогли оцінити із вдячністю Богові Його відсутність! Вона вчить нас стукати в двері й випробовувати наші думки і серце, осмислювати наші вчинки, правильно оцінювати поривання всього нашого ества, запитувати себе, чи справді воля наша цілковито спрямована до Бога, чи ми звертаємось до Нього лиш у надії на швидкоплинне полегшення і ладні за мить, як тільки отримаємо підкріплення, забути про Нього й, подібно до блудного сина, знову взятись до розтрати тих сил, які Він дарував нам.

Все це дуже важливо, адже поки наш вихідний пункт не буде реальним, поки ми не усвідомимо істинну природу речей і не приймемо їх, як дар Божий, у відповідь на стан, в якому перебуваємо, ми марно намагатимемось зламати двері, які одного разу відкриються самі. Св. Іоанн Златоустий каже: “Знайди ключ до власного серця, й побачиш, що він же відчиняє двері Царства”. В цьому напрямі і слід розпочати наші пошуки.